

УДК 376.25

КОРЕКЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ПРОСТОРОВОГО ОРІЄНТУВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

Леся Чопик, Дошкільний навчальний заклад № 7, м. Калинівка, Вінницька обл., Україна,
choryk-lesya@ukr.net

Розглядається питання особливостей просторового орієнтування старших дошкільників зі зниженим зором. Проведено теоретичний аналіз наукових досліджень з питань просторового орієнтування дітей із порушеннями зору. Представлена модель корекційного навчання просторовому орієнтуванню дітей даної категорії. Проаналізовано ефективність організації корекційної роботи з формування практичних навичок просторового орієнтування в дітей зі зниженим зором старшого дошкільного віку.

Ключові слова: просторове орієнтування, дошкільники зі зниженим зором, корекційне навчання

Леся Чопик, Дошкольное учебное заведение № 7, г. Калиновка, Винницкая обл., Украина

Коррекционное обучение пространственной ориентировке старших слабовидящих дошкольников

Рассматривается вопрос особенностей пространственной ориентации слабовидящих дошкольников. Проведено теоретический анализ научных исследований вопросов пространственной ориентации детей с нарушениями зрения. Представлена модель коррекционного обучения пространственной ориентировке слабовидящих детей данной категории. Проанализирована эффективность организации коррекционной работы по формированию навыков пространственной ориентировки у слабовидящих детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: пространственная ориентировка, слабовидящие дошкольники, коррекционное обучение

Lesya Choryk, tyflopädagogue place of work: Preschool №7, Kalynivka, Vinnitsa region, Ukraine

Correctional training of the spatial orientation visually impaired preschoolers

This paper addresses the problem of spatial orientation of visually impaired children of preschool age and condition of its overcoming through a targeted correctional education.

Made theoretical analysis of research on spatial orientation of visually impaired children. We conclude that their spatial orientation differs significantly from the orientation in space blind children and their peers with normal vision. The negative impact of a complex of functional disorders of the visual analyser and dominant use visual mode of perception is the cause of difficulties and specific features of spatial orientation of visually impaired children.

The paper presents of methodology formation of skills of spatial orientation of visually impaired children in preschool age. When organizing corrective work with spatial orientation, special attention was paid to the individual characteristics of visual perception and visual impaired preschoolers opportunities.

The article analyses of effectiveness of organisation correctional work on forming practical skills in spatial orientation in visually impaired children of preschool age.

The presents methodology helped create in visually impaired preschoolers optimal level of spatial orientation and to promote rapid adaptation to training in schools and everyday life.

Keywords: spatial orientation; preschoolers with visual impairments; correctional teaching.

© Чопик Л., 2015

Протягом останніх років інтенсивного розвитку в Україні набуває державна підтримка дітей з особливостями психофізичного розвитку, залучення їх до діяльності і життя у здоровому соціумі.

Для успішної адаптації в суспільство здорових однолітків, дітям зі зниженим зором необхідно оволодіти певними вміннями і навичками. Одними з яких є навички орієнтування в просторі та досить вільне пересуватися в ньому, адже даний вид діяльності має універсальне значення для всіх сторін життєдіяльності дитини (Б. Ананьєв, Г. Леушина, Г. Люблінська, Т. Мусейібова, О. Галкіна та ін.). Недостатній рівень сформованості орієнтувальної діяльності, зазвичай, стає причиною труднощів у навчанні, соціальній адаптації, контактності з навколишнім світом.

Діти зі значними зоровими порушеннями відрізняються своєрідністю психічного і фізичного розвитку, що проявляється у відставанні в формуванні просторових уявлень та рухової сфери. В свою чергу, це призводить до проблем у просторовому орієнтуванні та мобільності (Л. Виготський, М. Земцова, А. Лурія, О. Зотов, В. Сверлов, Л. Солнцева, О. Літвак, В. Синьов, Є. Синьова, В. Кручинін, В. Денискіна та інші).

Довгий час вважалось, що спеціальне навчання просторового орієнтування необхідно організувати лише для незрячих дітей. О. Островська, В. Денискіна та інших відзначають, що педагоги не приділяють достатньої уваги формуванню навичок просторового орієнтування у дітей зі зниженим зором, опираючись на твердження про перевагу змішаного типу сприймання простору в дітей зі зниженим зором над дотиковим у сліпих. Це спровокувало в обох категорій дітей однаково низький рівень сформованості просторового орієнтування вже до початку шкільного навчання.

Причиною такого положення є те, що вивченню просторового орієнтування саме в дітей зі зниженим зором дошкільного віку приділялось недостатньо уваги.

У наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дефектологів розглядалася проблема орієнтування в просторі осіб із порушеннями зору переважно шкільного віку та дорослих (Ф. Шемякін, М. Наумов, М. Земцова, В. Сверлов, К. Кульбуш, Н. Хопернікова, Л. Солнцева, Ю. Кулагін, В. Кручинін, В. Журов, Є. Синьова, О. Подколзіна та інші). І лише поодинокі дослідження стосувалися просторового орієнтування дошкільників із порушеннями зору. Зокрема, дослідження особливостей даного виду діяльності у сліпих дошкільників (В. Кручинін, Є. Петрова, С. Попова) та у дошкільників 3-х і 4-х років з косоокістю та амбліопією (О. Подколзіна).

Складність формування навичок просторового орієнтування у дітей із порушеннями зору визначається багатофакторною його обумовленістю. Деякі науковці відмічають, що на розвиток просторового орієнтування дітей із порушеннями зорового аналізатора впливає не лише гострота зору, а також поле зору, периферійний зір, здатність до кольоророзрізнення, світлова чутливість, бінокулярний і глибинний зір, стан простежуючої функції зору тощо (О. Літвак, Б. Тупоногов, Л. Григорьєва, М. Бернадська, І. Бліннікова, О. Солнцева та інші). Отже, **метою** статті є визначення особливостей формування навичок просторового орієнтування у цієї категорії дітей.

Модель формування просторового орієнтування у дітей зі зниженим зором була впроваджена у роботу груп компенсуючого типу для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору. До експериментальної групи ввійшли діти з гостротою зору з корекцією на краще око від 0,05 до 0,4. Вибір змісту, шляхів і форм корекційної роботи залежав від індивідуального характеру зорової патології та її специфічного впливу на формування навичок просторового орієнтування в дошкільника зі зниженим зором. Упровадження моделі корекційного навчання просторового орієнтування дошкільників зі зниженим зором передбачало попередню діагностику стану сформованості навичок просторового орієнтування у даної категорії дітей.

Наукові дослідження Т. Мусейбової, Г. Люблінської, Р. Говорової, В. Каразану та інших показали, що діти старшого дошкільного віку можуть засвоїти основні види орієнтувальної діяльності. За результатами попереднього діагностування за основними трьома видами орієнтувальної діяльності у дошкільників зі зниженим зором було встановлено, що:

- 80 % досліджених дітей мають недостатній рівень орієнтування в напрямках простору (15,8 % – низький і 64,2 % – середній);
- 91,4 % погано орієнтуються в просторових відношеннях (30,5% – низький рівень і 57,9 % – середній);
- в орієнтуванні в мікро- та макропросторі за планом, схемою негативні результати показали 93,7 % досліджуваних – 49,5 % і 44,2 % відповідно;

Запропонована нами модель корекційного навчання просторовому орієнтуванню старших дошкільників зі зниженим зором базується на методиці, що враховує весь комплекс функціональних порушень зорового аналізатора кожної дитини, опирається на її сенсорну сферу і повною мірою розвиває компенсаторні можливості, та формує на цій основі оптимальні способи сприймання простору, просторового моделювання, самостійного вільного пересування з урахуванням потреб власної діяльності [9, 100 – 101].

Мета корекційного навчання просторового орієнтування старших дошкільників зі зниженим зором: формування оптимальних для кожного способів сприймання простору та самостійного вільного пересування в ньому.

Завдання:

1. У просторовому орієнтуванні й мобільності:
 - розвивати вміння орієнтуватися в схемі власного тіла;
 - вчити визначати просторові напрямки, відносини і взаємозв'язки між предметами, які наповнюють простір;
 - вчити просторового орієнтування в мікро- та макропросторі;
 - формувати елементарні навички орієнтування з використанням допоміжних засобів (за потреби);
 - вчити використовувати схеми і плани в процесі просторового орієнтування.
 2. У сенсорному розвитку:
 - розвиток порушеного та збережених аналізаторів;
 - формування навичок отримання інформації про простір із використанням усіх можливих аналізаторів;
 - використання отриманої на полісенсорній основі інформації про простір у практичному орієнтуванні.
 3. У мовленнєвому розвитку:
 - усвідомлене використання просторових термінів, прийменників та прислівників зі значенням просторовості.
 - засвоєння та активне використання комунікативно-мовленнєвих моделей ситуативного спілкування зі зрячими при самостійному орієнтуванні.
 4. У психологічному:
 - формування потреби в самостійному освоєнні простору;
 - подолання невпевненості в своїх силах і страху незнайомого простору.
- У процесі реалізації моделі корекційного навчання просторового орієнтування старших дошкільників зі зниженим зором використовувались наступні методи і прийоми:
- методи і прийоми, що викликають емоційну активність (сюрпризні моменти, ігрові ситуації, елементи новизни тощо);
 - методи і прийоми мотивування дитячої діяльності; пошуковий (проблемні ситуації і завдання, запитання, організація дослідницької діяльності дітей);
 - методи і прийоми, які підвищують пізнавальну та творчу активність (порівняння, моделювання і конструювання, робота з макетами);

Модель корекційного навчання просторового орієнтування старших дошкільників зі зниженим зором

Принципи:

- ✓ диференціювання з урахуванням індивідуальних відмінностей, суб'єктивного досвіду і ступеня порушення зорового аналізатора;
- ✓ варіативності змісту, форм та прийомів навчання;
- ✓ інтегративності знань і вмінь - орієнтація на пошук нових підходів до структурування знань, оптимальний вибір дидактичних засобів, методів та організаційних форм навчання.
- ✓ системності знань і вмінь, систематичності і послідовності;
- ✓ узгодження знань і практичних вмінь

Педагогічні умови:

- ✓ врахування всього комплексу індивідуальних особливостей зорового сприймання і зорових можливостей;
- ✓ організація корекційно-розвивального середовища для оптимізації процесу навчання;
- ✓ комплексний підхід;
- ✓ корекційна спрямованість усіх видів занять і організації повсякденної діяльності дошкільників;
- ✓ постійний педагогічний контроль

Зміст:

Навички орієнтування в напрямках простору

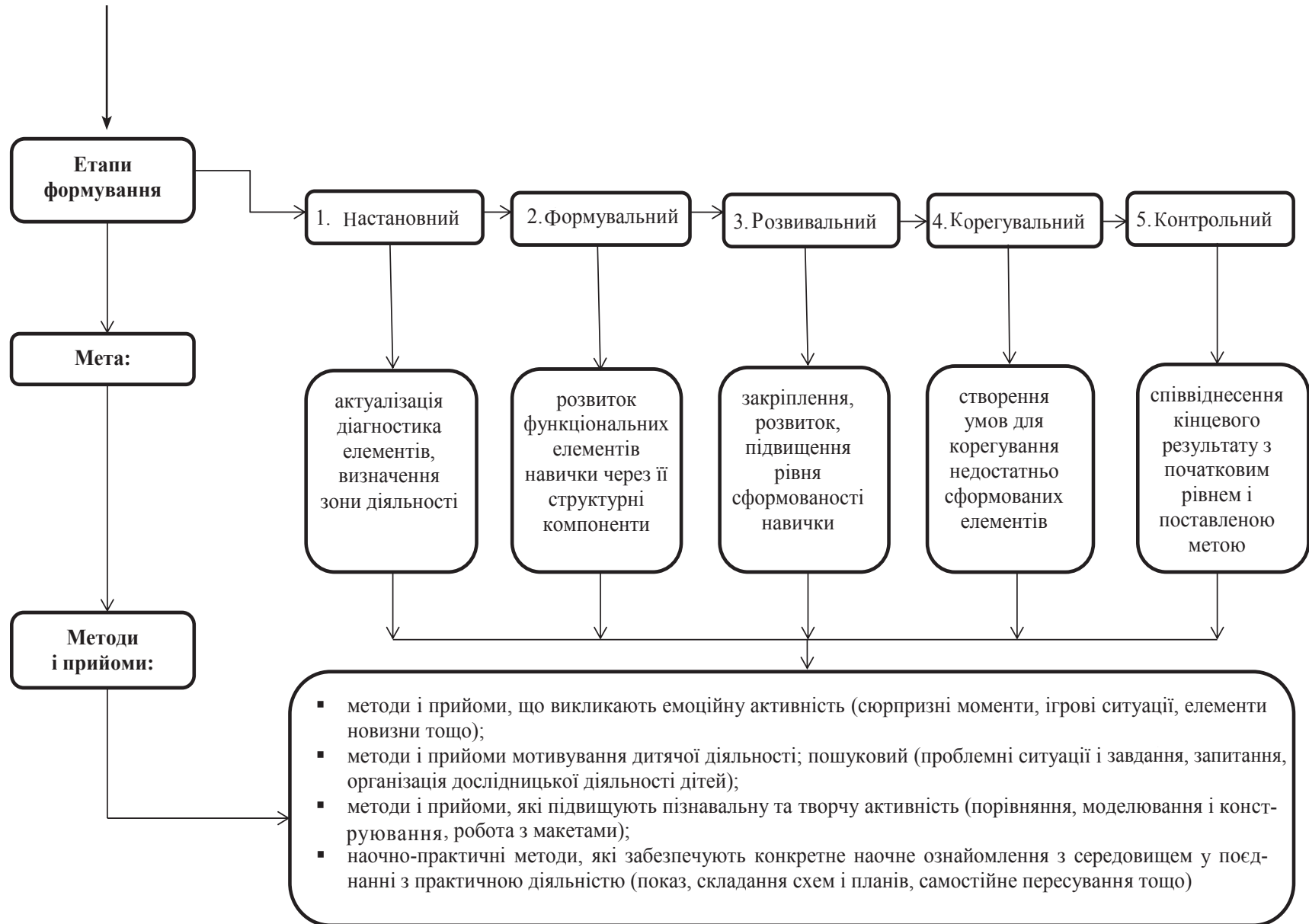
- Орієнтування в схемі власного тіла, тілах інших
- Розвиток загальної моторики
- Формування правильної постави
- Орієнтування в просторових напрямках відносно тіла та відносно інших об'єктів

Навички орієнтування в просторових відношеннях

- Розрізнення просторових параметрів предметів: величина, форма, протяжність, об'ємність
- Визначення відносин і взаємозв'язків між предметами, які наповнюють простір

Навички орієнтування в макропросторі

- Орієнтування в мікро- та макропросторі;
- Оволодіння елементарними навичками використання допоміжних засобів;
- Моделювання простору;
- Використання схем і планів у процесі просторового орієнтування

– наочно-практичні методи, які забезпечують конкретне наочне ознайомлення з середовищем у поєднанні з практичною діяльністю (показ, складання схем і планів, самостійне пересування тощо).

Основною формою організації навчання були корекційні заняття (індивідуальні та підгрупові), на яких у грі діти набували осмислені знання і, вправляючись, оволодівають потрібними навичками.

Одним із перших завдань корекційного навчання був розвиток у дітей не лише порушеного, а й збережених аналізаторів у створених осередках сенсорного розвитку. Освоєння дітьми простору на основі бісенсорного або полісенсорного сприймання, закріпленого в слові, сприяло формуванню узагальненого образу простору.

У результаті розучування мовленнєвих моделей, які можна використати в ситуаціях, коли дитина з глибоким порушенням зору потребує сторонньої допомоги, формувалось уміння ситуативного спілкування зі зрячими.

Навчання просторового моделювання з використанням конструкторів, макетів, схем простору, планів маршрутів тощо сприяло розвитку у дошкільників просторового мислення, елементарних топографічних уявлень, допомагало вивчати розташування об'єктів у певному просторі, відображати його на плані, прокладати маршрути тощо.

Усі корекційні заняття обов'язково передбачали етап практичного орієнтування в макропросторі, крім того, частина занять носила суто практично-руховий характер. Велика увага приділялась правильній поставі дітей, координації, точності й вільності їх рухів під час пересування.

Сформовані навички удосконалювали й закріплювали в виховному процесі (виконання побутових і елементарних трудових процесів, екскурсії, рухливі, сюжетно-рольові та настільно-друковані ігри) та в процесі організованих систематичних занять навчального характеру (математика, зображувальна діяльність, конструювання, заняття з фізичної та музичної культури тощо), у змодельованих ситуаціях під час корекційних занять і в повсякденному житті. Постійне закріплення сформованих знань і навичок сприяло розвитку в дошкільників зі зниженим зором рухової пам'яті, формуванню впевненості в собі, самостійності.

Протягом усього періоду експериментального навчання здійснювався контроль за успішністю засвоєння дошкільниками зі зниженим зором знань, умінь і навичок.

Упровадження даної моделі в корекційну роботу з дітьми зі зниженим зором старшого дошкільного віку дало такі результати:

- суттєво збільшився відсоток дітей, які досягли достатнього і високого рівнів орієнтування в напрямках простору – 97 %, тільки 2,1 % дітей залишились на середньому, 0 % – на низькому);
- лише 5,3 % погано орієнтуються в просторових відношеннях (0 % – низький рівень і 5,3 % – середній);
- в орієнтуванні в мікро- та макропросторі за планом, схемою негативні результати показали 15,7 % досліджуваних (2,1 % – низький і 13,6 % – середній), 84,3 % досягли достатнього і високого рівнів.

Отримання таких результатів у досліджуваних дітей стало можливим завдяки врахуванню в процесі організації цілеспрямованого корекційного навчання індивідуальних особливостей впливу на просторово-орієнтувальну діяльність дитини ступеня порушень усіх її зорових функцій та індивідуальних особливостей. У процесі тифлопедагогічного впливу, спрямованого на корекцію недоліків просторового орієнтування, було реалізовано комплексний підхід, який сприяв вирішенню поставлених завдань.

Результати дослідження підтвердили доцільність і ефективність розробленої нами моделі корекційного навчання просторового орієнтування старших дошкільників зі зниженим зором. У зв'язку з цим, корекційна робота з формування навичок просторового орієнтування у дошкільників даної категорії має зайняти певне місце в системі корекційної роботи спеціального та інклюзивного дошкільного закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Денискина В. З.* Особенности обучения социально-бытовой ориентировке детей с нарушением зрения. – Уфа: Изд-во Филиала МГОПУ им. М. А. Шолохова в г. Уфе. 2004. – 62 с.
2. *Кульбуш Е. А.* Овладение пространством слепыми детьми дошкольного и младшего школьного возраста // Сб. Реабилитационная работа со слепыми и слабовидящими. – Л., ЛГПИ им. А. И. Герцена. – 1988. – С. 67 – 75.
3. *Литвак А. Г.* Психология слепых и слабовидящих. /Учебное пособие. – С.-Петербург, Изд-во: РГПУ им. А. И. Герцена. – 1998. – 218 с.
4. Перкинс Школа: руководство по обучению детей с нарушениями зрения и множественными нарушениями развития. Часть 2. Расширение функциональных возможностей зрения, пространственной ориентировки и сенсорной интеграции / [Кэти Хайдт, Моника Аллон, Сьюзан Эдвардс и др.]. – М.: Центр лечебной педагогики. – 2012. – 200 с.
5. *Подколзина Е. Н.* Пространственная ориентировка дошкольников с нарушением зрения / Методическое пособие. – М. : Изд-во «ЛИНКА-ПРЕСС», 2009. – 176 с.
6. *Синьова Е. П.* Тифлопсихологія : Підручник. – К. : Знання, 2008. – 365 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
7. *Солнцева Л. И.* Элементарное обучение ориентировке и мобильности в пространстве слепых детей // Психолого-педагогические основы обучения слепых детей ориентированию в пространстве и мобильности / Л. И. Солнцева, Л. А. Семенов. – М. : ВОС. – 1989. – 76 с.
8. *Чопик Л. І.* Специфіка формування навичок просторового орієнтування в слабозорих дітей в умовах спеціального дошкільного навчального закладу. / Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2011. – Випуск 4 (12). – 390 с.
9. *Чопик Л. І.* Формування навичок просторового орієнтування в слабозорих дітей старшого дошкільного віку в процесі цілеспрямованого корекційного навчання / Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2013. – Випуск 8 (16). – 193 с. – С. 99 – 107.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Deniskina, V. Z.* (2004). Osobnosti obucheniia socialno-bytovoi orientirovke detei s narusheniem zreniia [Features of learning social and domestic orientation of children with visual impairment]. Ufa: Izd-vo Filiala MGOPU im. M. A. Sholohova.
2. *Kulbush, E. A.* (1988). Ovladenie prostranstvom slepymi detmi doshkolnogo i mladshago shkolnogo vozrasta [Mastering space blind children of preschool and primary school age]. In Reabilitacionnaia rabota so slepymi i slabovidiashhimi (pp. 67 – 75). Leningrad: LGPI im. A. I. Gercena.
3. *Litvak, A. G.* (1998). Psihologiiia slepyh i slabovidiashhih [Psychology of Blind and Visually Impaired]. St. Petersburg: Izd-vo: RGPU im, A. I. Gercena.
4. *Haidt, K., Allen, M. & Edwards, S.* (Eds.). (2012). Perkins Shkola: rukovodstvo po obucheniiu detei s narusheniiami zreniia i mnozhestvennymi narusheniiami razvitiia [Perkins School: A Guide for education of children with visual impairment and multiple disabilities]. Moscow: Centr lechebnoi pedagogiki.
5. *Podkolzina, E. N.* (2009). Prostranstvennaia orientirovka doshkolnikov s narusheniem zreniia [The spatial orientation of preschool children with visual impairment]. Moscow: Izd-vo «LINKA-PRESS»
6. *Syniova, Ye. P.* (2008). Tyflopsykhologiiia [Tyflopsychology]. Kyiv: Znannia.
7. *Solnceva, L. I. & Semenov, L. A.* (1989). Psihologo-pedagogicheskie osnovy obucheniia slepyh detei orientirovaniu v prostranstve i mobilnosti [Psycho-pedagogical bases of teaching blind children in the space orientation and mobility]. Moscow: VOS.
8. *Chopyk, L. I.* (2011). Spetsyfyka formuvannya navychok prostorovoho oriyentu-vannya v slabozorykh ditey v umovakh spetsialnogo doshkolnogo navchalnogo zakladu [Specificity of formation of skills of spatial orientation in visually impaired children in special kindergarten]. In Sotsialno-psykhologichni problemy tyflopedahohiky: Vol. 4 (12) (pp. 222 – 228). Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova.
9. *Chopyk, L. I.* (2013). Formuvannya navychok prostorovoho oriyentuvannya v slabozorykh ditey starshoho doshkolnogo viku v protsesi tsilespryamovanoho korektsiynoho navchannya. [Formation of skills of spatial orientation in visually impaired preschool children in the targeted correctional education]. In Sotsialno-psykhologichni problemy tyflopedahohiky: Vol. 8 (16) (pp. 99 – 107). Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova.